

“ปฏิบัติบูชา”

วิจักขณ์ พานิช

...เวลานี้คือชั่วโมงแห่งความมึนงงทางจิตวิญญาณ ท่ามกลางโรคภัยไข้เจ็บที่ไร้ยารักษา ความอดอยาก ทุกข์ยาก สงครามแห่งความโลภและความเกลียดชัง พัดโหมกระหน่ำ ถ้าโถมกระแทก โลกแห่งพุทธธรรมให้สั่นคลอนอ่อนแรง สงฆ์หลายสำนักกำลังทะเลาะเบาะแว้ง ด้วยความยึดมั่นในทิวิมานะ และผลประโยชน์ สร้างความขมขื่นแห่งการแตกแยก แม้พุทธธรรมจะยังเต็มเปี่ยมด้วยธรรมรสแห่งปัญญาอันได้ถูกถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นจวบจนปัจจุบัน ด้วยการฝึกฝนปฏิบัติจริงของเหล่าอริยธรรมาจารย์ผู้ปฏิบัติชอบ แต่กระนั้นผู้คนกลับหลงมัวเมา ได้แต่ถกเถียงหลักพระธรรมในเพียงเปลือกนอกเชิงปรัชญา มนตราและพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์หมดแล้วซึ่งคุณค่าและความหมาย กลายเป็นเพียงเรื่องความเชื่อมงายไร้สติ พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติชอบกำลังสูญเสียธรรมบันดาลใจ หมดแรงเวลาไปกับกิจนิมนต์ตามบ้าน แสดงธรรมและพิธีกรรมเล็กน้อย เพียงหวังผลตอบแทนทางวัตถุ

ณ เวลานี้ จะมองไปทางใด ก็แทบจะไม่พบพุทธสาวกผู้ยังดำรงไว้ซึ่งวินัยสูงสุด อันก่อปรด้วยไตรสิกขาครบองค์สาม; ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นรากฐานของการฝึกฝนตนเอง เพื่อการเข้าสู่ความดี ความงาม และความจริงภายใน; เมื่อไรซึ่งผู้ปฏิบัติชอบบนเส้นทางแห่งอารยธรรมนี้แล้ว พุทธธรรมก็ถูกใช้เพียงเพื่อเป้าหมายทางการเมืองและทางสังคม เป็นเพียงการสร้างภาพ ความน่าเชื่อถือ เพื่อเกียรติยศชื่อเสียง หรือผลประโยชน์ส่วนตนเพียงเท่านั้น พลัฏฐกถาทางธรรมที่แท้กำลังจางหาย ไรซึ่งการปฏิบัติบูชา จะหาผู้อุทิศกายถวายชีวิตเพื่อพุทธธรรมอย่างแต่ก่อนได้ยากยิ่ง จิตธรรมสั่นคลอน สะท้อถอนการสูญเสียศรัทธาในไตรรัตนะ...

เชอเกียม ตรุงปะ rinโปเช

(จาก “Sadhana of Mahamudra”)

หากเราย้อนมองอดีต เรียนรู้จากบทเรียนที่ผ่านมา เพื่อจะได้ไม่ก้าวผิดซ้ำรอยเดิมอีก เราจะพบว่า ยามใดที่ธรรมาจารย์ผู้ปฏิบัติชอบได้จากโลกนี้ไป พลัฏฐแห่งการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ของท่านที่ส่งผลต่อผู้คนและสังคมในวงกว้าง จะก่อให้เกิดพลวัตรที่น่าสนใจอย่างหนึ่งในสังคมของคนรุ่นถัดไป พลวัตรอันนี้ได้ถูกชี้ให้เห็นโดยนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ชื่อ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เขาเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “การเปลี่ยนแปลงจากศักยภาพการสร้างสรรค์ของปัจเจก สู่วัตรปฏิบัติที่ตายตัว”

สิ่งแรกที่เกิดขึ้น คือความพยายามที่จะให้คำนิยาม หาบทสรุป กับผลงานอันมหาศาล หรือความคิดสร้างสรรค์อันหลากหลายของธรรมาจารย์ผู้นั้น บนพื้นฐานของความกลัว ไม่ว่าจะเป็นความ

กลัวการสูญเสีย ความไม่กล้าที่จะก้าวเผชิญบนเส้นทางแห่งการฝึกฝนตนเองโดยปราศจากอาจารย์ สิ่งตามมาก็คือ องค์กัรทางศาสนา หรือ สายปฏิบัติที่เต็มไปด้วยกฎกรอบ อันเป็นความพยายามที่จะสร้างตัวตายตัวแทนให้แก่ธรรมจารย์ท่านนั้น

แต่กระนั้นก็ยังมิพลวัตรในอีกลักษณะหนึ่งซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน มันคือปรากฏการณ์ที่ศักยภาพของธรรมจารย์ได้ถูกหลอมรวมและก้าวข้ามโดยศิษย์ ผู้ได้รับแรงคล้อยใจในการฝึกฝนปฏิบัติตนอย่างไม่ย่อท้อ ศักยภาพของปัจเจกจึงได้ถูกถ่ายทอด ส่งผ่านสู่ผู้คนรุ่นถัดไปอย่างไม่ถูกตัดขาด พลวัตรนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการอุทิศตนของผู้กล้า ผู้อยู่นอกกฎกรอบขององค์กัรทางศาสนาใดๆ ผู้ซึ่งมองเห็นความทุกข์ในสังสารวัฏอย่างชัดเจน นำไปสู่แรงบันดาลใจในการฝึกฝน อุทิศตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างสุดความสามารถ

พุทธธรรมที่มีชีวิตนั้นจะต้องเป็นพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิตและเหตุปัจจัยของผู้คนในสังคมปัจจุบันได้อยู่เสมอ การประยุกต์ที่ว่าหาใช่เป็นการเสกสรรปั้นแต่ง เพิ่มลูกเล่นทางภาษา หรือทำหน้าปกหนังสือธรรมะให้น่าอ่านมากขึ้น แต่มันหมายถึง การปฏิบัติบูชา นำปณิธานสูงสุดของธรรมจารย์ท่านนั้นมาปฏิบัติอย่างถวายชีวิต จนสามารถนำไปสู่กระบวนการการเรียนรู้หลอมรวมศักยภาพในตนเอง เข้าสู่สายธารธรรมแห่งการตื่นรู้ สู่ธรรมรสแห่งพุทธธรรมอันหอมหวาน เชื้อชวนให้คนรอบข้างได้มาแบ่งปัน

เราทุกคนในฐานะผู้ปฏิบัติธรรมเดินตามรอยของเหล่าอริยปัจเจก เล็กเช่น ท่านอาจารย์พุทธทาส จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงความหมายและคุณค่าของการปฏิบัติบูชาให้ลึกซึ้ง การปฏิบัติบูชาของศิษย์เป็นหนทางเดียวที่จะนำไปสู่ความงอกงามทางธรรมอันหลากหลาย เป็นการสร้างสรรค์ใหม่ๆที่มีชีวิตเป็นหนทางแห่งการก้าวข้ามข้อจำกัดของเหตุปัจจัยในอดีต สู่การแตกหน่อธรรมอันเป็นสิ่งสร้างสรรค์อันน่าจะสามารถเกิดขึ้นได้ ด้วยพื้นฐานการฝึกฝนด้านในอย่างจริงจังของศิษย์ หน่อพระธรรมที่วันนี้จะแตกต่างออกไปในสภาวะการรู้แจ้งของแต่ละบุคคล ซึ่งหาใช่เป็นเรื่องเสียหาย เพราะความหลากหลายของการตื่นรู้ในปัจเจกนี้เอง ที่จะทำให้พุทธธรรมสามารถสืบสานเป็นธารใจให้ผู้คนรุ่นหลังได้ดื่มกินอย่างไม่รู้หมดรู้สิ้น

แต่สิ่งที่ผู้เขียนมองเห็นในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาลของท่านอาจารย์ในปีนี้นอกจากความพยายามที่จะศึกษา รวบรวมรักษา ดีความและเผยแพร่ คำสอนของท่านอาจารย์ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง อีกด้านหนึ่งก็ดูจะหนีไม่พ้นแนวคิดที่จะผลักดันให้เกิดงานเฉลิมฉลอง นิทรรศการ งานปาฐกถา ใหญ่โต วิจิตรวิไลสมาหารา วูปวาท ละครเวที แต่หาเนื้อแท้ แก่นสาระ มาเป็นอาหารทางจิตวิญญาณกันแทบไม่ได้ ทุกครั้งที่ได้ยินเรื่องงานเฉลิมฉลอง ก็ได้ยินแต่กระบวนการยกย่องท่านอาจารย์ขึ้นเป็นปูชนีย

บุคคล แยกท่านไปวางไว้บนแท่น บนหิ้ง เพื่อจะได้กราบไหว้บูชากันอย่างถนัดถนี่ มืออ่อน เท้าอ่อน ปากก็แซ่ซ้องสรรเสริญ อย่างไรซึ่งจิตวิญญาณของการปฏิบัติบูชาเอาเสียเลย

เรากำลังถูกหลอกหลอนด้วยผีท่านอาจารย์พุทธทาส ผีในที่นี้ คือ ความทรงจำดีๆ ที่เรามีต่อท่าน เป็นความทรงจำที่เราไม่ยอมปล่อยวาง จนกลายเป็นการยึดติดในตัวบุคคล ไร้ซึ่งการนำหัวใจแห่งคำสอนมาปฏิบัติ หลอมรวม และก้าวข้ามประสบการณ์ในอดีต สู่การเรียนรู้เหตุปัจจัยในปัจจุบันขณะ สิ่งที่น่าเศร้าก็คือ ความทรงจำที่เราพยายามสงวนรักษากันไว้นั้น หาใช่ “พุทธทาส” ที่แท้แต่อย่างใด ผู้คนพยายามจะรักษารอยเท้าของท่านราวกับว่ามันมีชีวิต ถึงเวลาที่เราจะต้องตระหนักได้แล้วว่า รอยเท้าที่เราบูชาหาใช่ฝ่าเท้าที่ท่านอาจารย์ใช้เดินแต่อย่างใด เรากำลังกราบไหว้รอยเท้า โดยหารู้ไม่ว่าเราเอง กำลังย่ำอยู่กับที่ ไร้ความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณใดๆ

เหมาะสมแล้วหรือที่จะปฏิบัติต่อท่านอาจารย์ราวกับท่านเป็นวัตถุ? ท่านอาจารย์ไม่ใช่ตึกอิฐแดงที่สวนโมกข์ ท่านอาจารย์ไม่ใช่เสาห้าต้น ท่านอาจารย์ไม่ใช่ลานหินโค้ง ท่านอาจารย์ไม่ใช่สะพานพิเอร์ ท่านอาจารย์ไม่ใช่โรงมหรสพทางวิญญาณ ท่านอาจารย์ไม่ใช่หนังสือธรรมโฆษณ์ ไม่ใช่ภาพยักกลอน รูปหล่อ รูปปั้น รูปวาดใดๆ

....แต่ท่านอาจารย์ คือ เส้นทางของผู้แสวงหาคุณค่าในตน “พุทธทาส” คือ การมอบกายถวายชีวิตแก่ไตรรัตน เพื่อประโยชน์สุขที่แท้แก่เพื่อนมนุษย์ “พุทธทาส” คือ การเสียสละชีวิตเพื่อการฝึกฝนภาวนา ลดทวิจิตต์ตา เรียนรู้คุณค่าและศักยภาพที่แท้ของจิตที่ว่างจากมายาคติตัวตน ท่านอาจารย์คือ สายธารธรรม คือ ความงามที่สัมผัสได้ในชีวิตนี้ ด้วยการฝึกฝนด้านใน สู่จิตใจที่ขยายกว้าง นามซึ่งความพร้อมที่จะรับฟังเสียงแห่งความทุกข์ (ศีล) น้อมนำใคร่ครวญ ฝึกฝนสัมผัสความทุกข์นั้นด้วยหัวใจที่ตั้งมั่น (สมาธิ) จนสามารถมองเห็นธรรมชาติอันผันแปรไม่จริงแท้แห่งทุกข์ (ปัญญา) นำไปสู่แรงใจในการอุทิศชีวิตทั้งชีวิตเพื่อร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้อื่น การทำให้ดูอยู่ให้เห็นของผู้ปฏิบัติจริงเป็นการแสดงธรรมในความว่าง ให้เห็นหนทางที่จะร่วมทุกข์กับเพื่อนมนุษย์โดยจิตไม่ต้องเป็นทุกข์ ท่านอาจารย์คือ ความตื่นรู้ภายในตน คือ คุณค่าและความงามแห่งการสร้างสรรค์ทางปัญญา ที่ผุดบังเกิดขึ้นจากความงามตามธรรมชาติของจิตที่ถูกฝึกฝน

การสืบสานปณิธาน “พุทธทาส” จึงหาใช่การวัดรอยเท้าของท่านว่ากว้าง ยาวเท่าไร หนทางเดียวที่จะสืบสานปณิธานพุทธทาสให้คงอยู่ ก็คือ การให้ความสำคัญกับการปฏิบัติภาวนา ให้คุณค่ากับเส้นทางแห่งการเรียนรู้ฝึกฝนจิตใจ จนได้เข้าไปสัมผัสพลั้งแห่งการตื่นรู้ สู่การดำรงจิตใจในพื้นที่ว่างแห่งการเรียนรู้ด้านใน หลอมรวมเป็น “พุทธทาสภายใน” ที่ไม่มีวันตาย

เพราะท่านอาจารย์พุทธทาสไม่เคยสอนให้เรายึดมั่นอยู่ในอดีต ไม่เคยสอนให้เรายึดติดในตัวบุคคล ท่านสร้างสรรค์หนทางหลากหลายให้ผู้คนได้หันกลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะ และปัจจุบันขณะนี่เอง คือสิ่งที่เราควรยึดติด ซึ่งก็คือ การไม่ติดกับรอยเท้าใดๆ

รอยเท้าเป็นเพียงเครื่องนำทางสู่กระบวนการเรียนรู้แห่งชีวิต เพื่อจะใช้สองเท้าที่เรามี อย่างก้าวบนเส้นทางของการปฏิบัติภาวนา วิปัสสนาคุณค่าภายในตน นี่คือนสิ่งที่เราทุกคนน่าจะนำมาใคร่ครวญพิจารณา เพื่อการปฏิบัติบูชา สืบสานปณิธานพุทธทาสในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาลที่ใกล้จะมาถึงนี้

หุบปากประกาศ หมายความว่า แสดงอยู่ที่เนื้อที่ตัว เป็นของจริงกว่าที่จะเปิดปากประกาศ ซึ่งส่วนมากก็เป็นแต่เรื่องพูด หรือ ดีแต่พูด...ที่เอามาพูดเป็นคำพูดได้นั้น ไม่ใช่ธรรมะ...

พวกเรามีหลักอย่างนี้กันหรือเปล่า? คือว่าสิ่งที่แท้จริงเป็นสิ่งที่พูดด้วยปากไม่ได้ แต่ต้องแสดงด้วยการกระทำ หรือว่าเป็นสิ่งที่ต้องทำเท่านั้น จนมันปรากฏอยู่ข้างใน...

ธรรมะแท้จริงพูด ไม่ได้ด้วยปาก ธรรมะแท้คัดลอกไม่ได้ ถ่ายทอดด้วยปากไม่ได้ ไม่มีทางที่จะเลอะเทอะ ส่วนธรรมะพูดได้ด้วยปาก ด้วยเสียงนั้น มีทางคัดลอกได้ แล้วก็เลอะเทอะ ยิ่งพูดมากก็ยิ่งผิดมาก ก็ยิ่งเลอะเทอะมาก

พุทธทาสภิกขุ

(จาก “อบรมพระธรรมทูต”)

๑ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน คอลัมน์จิตวิวัฒน์ มติชนรายวัน ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕